

years of the post-Cold-War period, the Russian Federation took the course of rapprochement with the United States to resolve a number of security issues, primarily the reduction of strategic weapons.

Washington and Moscow signed the documents declaring that the parties no longer consider each other as opponents. To this end, the parties established a strategic partnership to face the challenges of a new world order, in particular international terrorism.

It is outlined that at in the early 2000s, a number of contradictions related to the expansion of NATO to the east and the deployment of the US missile defense system in Eastern Europe and the Far East arose between the parties.

The European MDS (missile defense system) is capable of leveling Russia's strategic nuclear forces throughout the European part of Russia to the Urals and breaking the existing balance of strategic weapons in favor of the United States.

Later on, the fifth and the sixth NATO expansion took place. These were marked by admittance of the Baltic countries in particular. The situation grew even more complicated after the clash of geostrategic interests between the USA and Russia on the post-Soviet territory happened. It took its climax when Russia infringed Georgia in 2008 and Ukraine in 2014.

Key words: the USA, the Russian Federation, geo-strategy, interstate relations, missile defense system (MDS), NATO, confrontation.

УДК 332 (498)

<http://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.04.58-76>

Микола Сайчук

кандидат історичних наук,
член правління громадської організації
«Українська асоціація американістики»

БАСЕЙН ЧОРНОГО МОРЯ В ОПЕРАТИВНО-СТРАТЕГІЧНОМУ ПЛАНУВАННІ ЗБРОЙНИХ СИЛ США ПІД ЧАС ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

Анотація. В статті розглянуто, яке місце відводилося завданням встановлення та утримання контролю над басейном Чорного моря та Чорноморськими протоками в оперативному та стратегічному плануванні Збройних Сил США під час Холодної війни. Наголошено, що Чорноморський регіон вважався одним з двох головних напрямів ведення американської стратегічної наступальної операції проти СРСР у Європі. Але в 1960-х роках внаслідок розгортання постійної присутності радянського флоту в Середземному морі та загальне посилення Радянської Армії басейн Чорного моря виявився закритим для Збройних Сил США і НАТО. В американському плануванні відбулися суттєві зміни через перехід до стратегічної оборони в зоні Чорноморських проток. Активні дії в басейні Чорного моря допускалися лише на другому-третьому етапі війни після досягнення рішучого успіху в Центральній Європі та завдання поразки угрупованню радянсько-болгарських військ на Балканах. Через неможливість турецьких гарнізонів самостійно утримати оборону Чорноморських проток передбачалося прибуття сильних американських резервів.

На початку 1980-х років через наближення Збройних Сил США до військово-технічної переваги над Радянською Армією у звичайних озброєннях, американське командування повернулося до задуму ведення операцій в басейні Чорного моря. Свідченням розробки нових оперативних концепцій стало регулярне проведення так званих «Black Sea Ops» – оперативних служб американського 6-го флоту в Чорному морі.

Ключові слова: США, СРСР, Чорне море, Чорноморські протоки, НАТО, Варшавський Договір.

Постановка проблеми та завдання дослідження. Одним з багатьох можливих театрів воєнних дій (ТВД) під час Холодної війни був басейн Чорного моря. Відповідно до розподілу зон відповідальності в межах НАТО, цей регіон відносився до Головного Командування Об'єднаних Збройних Сил НАТО на Південно-Європейському ТВД, а також до Об'єднаного командування Збройних Сил США в Європейській зоні. Головним американським оперативним з'єднанням, котре відповідало за цей регіон, був 6-й флот, що постійно дислокувався в Середземному морі з 1950 року. До останнього часу було невідомо, які роль та місце відводилися Чорноморському регіону в коаліційному та американському оперативно-стратегічному плануванні часів Холодної війни. Тому висвітлення цієї теми є актуальною науковою проблемою.

Досягнення поставленої мети обумовлює вирішення таких завдань:

– з'ясувати характер завдань, які ставилися перед американськими збройними силами в басейні Чорного моря на випадок можливої війни проти СРСР та Організації Варшавського Договору;

– виявити склад американських сил, котрий постійно дислокувався в регіоні в мирний час та готувався до перекидання сюди в особливий період.

Аналіз дослідження проблеми. Слід зазначити, що вказана проблема раніше не була предметом вивчення. Лише у 2004 р. після приєднання Румунії та Болгарії до НАТО постало питання щодо подальшої стратегії США в даному регіоні у зв'язку з появою постійних військових союзників в колишній зоні дії Варшавського Договору. В контексті розробки поглядів на цю майбутню стратегію виникла необхідність з'ясувати, яких поглядів на регіон раніше дотримувалися у воєнному плануванні США. На сьогодні цієї теми торкалися лише в Румунії в межах обговорення питань безпеки країни [22, с. 108-161].

Частково наприкінці 1970-х рр., а особливо починаючи з 2000 року в США і НАТО відкрився доступ до раніше секретних документів оперативно-стратегічного планування, сценаріїв військових маневрів та розвідувальних рапортів за період 1949-1968 рр. Ці документи [23; 31; 33; 34; 35; 36; 37] та наукові дослідження на їх базі [22; 29], а також болгарські та румунські джерела [5; 9; 26], торкаються нашого питання, хоча для американців Чорноморський басейн, вочевидь, не був об'єктом дослідницького інтересу. Як свідчить їх аналіз, басейн Чорного моря попри його флангове розташування та віддаленість від головного ТВД періоду Холодної війни – Центральної Європи – насправді перебував у центрі уваги органів стратегічного планування та об'єднаних штабів збройних сил США від кінця 1940-х рр.

Радянська експансія на південь через Грецію та Туреччину дозволяла забезпечити безпеку південних районів СРСР, контролювати Східне Середземномор'я, поставити під загрозу Суецький канал і нафтові промисли Перської затоки. Тому в розумінні американського планування вважалося необхідним надати максимальну підтримку «турецькому бар'єру» на шляху радянської експансії. В разі успішної блокади радянського наступу в басейні Чорного моря відкривалася можливість проводити з території Туреччини повітряні операції проти індустріальних центрів півдня СРСР. При цьому американські літаки-винищувачі з аеродромів в турецькій Анатолії могли забезпечити повітряний супровід стратегічних бомбардувальників в ході операцій, аналогічних стратегічним бомбардуванням Німеччини під час Другої світової війни.

22 травня 1947 р. президент США Г.Трумен підписав закон про програму допомоги Греції та Туреччині, звернувся до Конгресу з проханням надати на ці цілі

\$400 млн. Це стало початком добре відомої «доктрини Трумена». Вже в липні ця допомога стала надходити до Туреччини (1947/1948 фінансовий рік США), сягнувши \$100 млн., і повністю призначалася для військових потреб. У жовтні 1947 р. До країни почали прибувати американські військові та цивільні особи для координування робіт [11, с. 272-273]. На той момент, як зазначалося в доповіді ЦРУ «Поточна ситуація в Туреччині», турецька армія досягла максимуму можливої чисельності – 550 тис. чол. (кожний шостий турецький чоловік у віці від 19 до 44 років). Однак при цьому армія не мала можливості витримати радянський наступ через застарілість свого озброєння, а також його різноманітність та великий різнобіж в калібрах [37, с. 4-5]. Тому з \$2,9 млрд. допомоги, котрі отримала Туреччина з США в 1948-1959 рр., 2/3 складала пряма військова допомога. Зокрема, до Туреччини було відправлено американське озброєння та спорядження, що накопичилося під час Другої світової війни на складах в Італії та на Близькому Сході [7, с. 530]. Решта допомоги пішла на будівництво мережі автошляхів для забезпечення маневра військами в регіоні та іншої інфраструктури в інтересах НАТО [11, с. 296]. Крім того, була створена американська військова місія в Туреччині, що сприяла розбудові її збройних сил до кінця Холодної війни.

Загальна американська оцінка розвитку стратегічної обстановки в регіоні залишалася негативною, оскільки значних контингентів американських військ на постійній основі тут не було. Завдання утримати Чорноморські протоки вважалося безперспективним (оперативні плани «Pincer», «Caldron», «Gridle», «Broiler», «Florice», «Grankshaft», «Halfmoon», «Cogwheel» и «Offtackle», доповідь Об'єднаного Комітету Військового Планування №486/7, що відображали зміни стратегічної обстановки у світі в 1946-1949 рр.). Наприклад, згідно оперативного плану «Broiler», котрий був подальшим розвитком концепції плану «Pincer», збройні сили США повинні були зосередити в регіоні Середземного моря до Д+2 місяці сили, достатні для зупинки радянського наступу, а протягом наступних 7 місяців накопичити сили для свого наступу. Якщо до цього часу СРСР не піде на припинення війни під впливом американських стратегічних бомбардувань (в тому числі ядерних) по містах, індустриальних об'єктах, нафтопромислах і транспортній системі, то західні союзники розпочинали наступ з метою зайняти Грецію, Македонію та європейську частину Туреччини в якості підготовчого кроку до наступного вторгнення до СРСР. Після цього на Д+18 місяців союзники входили до Чорного моря й наступали на Україну з півдня. Як і в «Pincer», союзники не намагалися звільнити від радянських військ Західну Європу, а спрямовували свій головний удар через Чорне море безпосередньо в південні райони СРСР [29, с. 70].

Так відбулося через кардинальні зміни в балансі сил на Балканському півострові внаслідок конфлікту між Й.Сталіним та керівником Югославії маршалом Й.Тіто. Паралельно з затвердженням плану «Offtackle» розпочалася розробка цілком нової оперативної концепції, для чого 16 серпня 1948 р. Комітет Начальників Штабів збройних сил США призначив спеціальну групу з вищого генералітету армії, ВПС та флоту. Ця група 31 січня 1949 р. представила на Комітеті свою доповідь, що називалася «Dropshot». Після врахування зауважень Комітету 19 грудня 1949 г. постав оперативний план «Dropshot». Як і раніше, в ньому передбачалося, що в разі радянського наступу західні союзники швидко втраять Західну та Південну Європу, але зможуть зберегти свій контроль над Британськими островами, а на континенті утримаються на Піренейському півострові [29, с. 122]. Передбачалося, що внаслідок повітряних ударів

американської авіації радянські війська будуть відчувати складнощі з матеріально-технічним забезпеченням, проте зберігатимуть високу боєздатність [29, с. 129].

З врахуванням цієї стратегічної ситуації, сценарій контрнаступу західної коаліції був повністю перероблений. Комітет відхилив старий варіант, затверджений в плані «Pincer», і відтворений в решті планів аж до «Halfmoon» і «Offtackle»: перемога над радянськими військами в Єгипті й поступове просування на північ по лінії Егейське море – Чорноморські протоки – Чорне море – Україна. Слабким місцем цього сценарію вважалося те, що наступ на СРСР з півдня створював значне навантаження на комунікації союзників. Постачати ударне угруповання військ та флоту в такому віддаленому регіоні буде можливо тільки після вигнання Радянської Армії із Західної Європи. В концепції «Dropshot», котра стала основою всього оперативно-стратегічного воєнного планування США до 1957 р., сценарій контрнаступу західної коаліції передбачав три операційних альтернативи: план «Nord», план «Pincher» і план «South». Усі вони представляли масовану наступальну операцію із застосуванням тільки звичайних озброєнь з метою знищити радянські сили у Східній Європі. Безпосередньо на радянську територію вторгнення не передбачалося за винятком території Молдавії. Ймовірно, існували сподівання, що знищення радянських та союзних сил у Східній Європі спричинить капітуляцію СРСР [29, с. 129].

З трьох планів басейн Чорного моря був присутній у двох – «Pincher» та «South». Операція «Pincher» передбачала наступ військ США та їх союзників з Рейна на схід у поєднанні з допоміжним наступом іншого зведеного угруповання з Близького Сходу через Егейське море та Чорноморські протоки на північ «Pincher» потребував 117 піхотних, 30 танкових і 9 повітряно-десантних дивізій, 110 груп бойової авіації.

Південна армія переходила у наступ першою. Повітряна потуга союзників повинна була знищити радянські морські сили та Туреччині і в Греції. Силами 27 дивізій за підтримки 25 авіаційних груп і палубної авіації 12 авіаносців оволодівали Грецією, Македонією, Фракією та зоною Чорноморських проток. Після закріплення на досягнутих рубежах, війська західних союзників у регіоні отримували посилення завдяки перекиданню по морю 15 дивізій і поновлювали наступ на північ в загальному напрямі на Бухарест. Одне угруповання просувалося вздовж узбережжя Болгарії, а інше висаджувалося на чорноморському березі Румунії. Загалом до цієї операції залучалося 30 дивізій за підтримки 26 авіаційних груп та 12 авіаносців. Задумана десантна операція в Чорному морі за своїми масштабами не поступалася морському десанту в Нормандії в 1944 р! У результаті, західні союзники мали оволодіти Бухарестом, встановити свій контроль над територією Румунії та, прикриваючи свої фланги уздовж Дністра та Південних Карпат, розгорнути наступ в загальному напрямі на польський Краків.

Через 2-3 місяці після початку південного наступу союзники завдавали удар і в Центральній Європі: 78 дивізій та 52 авіаційні групи наступали на Берлін, 12 дивізій – уздовж узбережжя Північного моря з завданням звільнити Данію, 25 дивізій і 40 авіагруп – на Відень. Після здобуття Берліну розпочиналася друга фаза стратегічної наступальної операції: 40 дивізій з району Берліну розвивали наступ в напрямі портів західної частини Балтійського моря, 20 дивізій – на Варшаву, а ще 20 – на Краків на з'єднання з військами, що наступали після захоплення Відня. З Кракова наступ продовжувався на південь на з'єднання з армією, що просувалася з регіону Чорного моря та Балкан [29, с. 130].

Операція «South» відрізнялася від «Pincher» тим, що головний удар завдавався не з Рейну в Центральній Європі, а з півдня – через Чорне море та румунське узбережжя в напрямі Польщі та Східної Німеччини на з'єднання з військами, що наступають з Рейну. Загалом до операції «South» залучалися 182 дивізії й літаки 124 авіаційних груп. Проте ця операція розглядалася як крайній варіант. Віддаленість театру воєнних дій та слабо розвинута інфраструктура вимагали тривалого часу для створення ударних угруповань в басейні Чорного моря. Розтягнуті морські та сухопутні комунікації ставили під сумнів можливість матеріально-технічного забезпечення широкомасштабного наступу [29, с. 131].

Схема 1. Застосування американських сил у основних операціях проти СРСР згідно оперативного плану «Dropshot» [23, с. 260-261]

На розвиток цього планування у квітні 1952 р. у Школі американських бронетанкових військ у Форт Нокс запропонували дослідження на тему «План застосування танкового корпусу на Балканах», в якому вважалося за доцільне зосередити війська біля грецького порту Александруполіс й наступати через долину річки Мариця у північному напрямі до болгарського чорноморського узбережжя й далі вздовж західного берегу Чорного моря з метою оволодіти основними портами (Бургас, Варна, Констанца). [21, с. 22, 25-26] Ця доповідь демонструє, що в збройних силах США детально опрацьовувався план майбутньої операції в басейні Чорного моря з урахуванням досвіду війни в Кореї.

З включенням до складу НАТО в лютому 1952 р. Греції та Туреччини відбулися зміни в західних стратегічних оцінках щодо Чорного моря. 23 вересня 1952 р. з Верховного Головнокомандування ОЗС НАТО в Європі до Неаполя для командуючого союзними військами в Південній Європі надійшла директива «Стратегічне керівництво обороною Греції та Туреччини». Вона визначала, щоб до 1956 року оборона цих країн базувалася на існуючому грецькому і турецькому

воєнному плануванню, проте з врахуванням низки принципів факторів. З причин фізичної географії північні кордони Греції і Туреччини було надзвичайно важко захищати. У цих місцях болгари неодноразово завдавали поразок візантійцям у середньовічні часи, а в ХХ ст. відбулися три успішних болгарських вторгнення до Греції: в 1913, 1916 і 1941 рр. Очікувалося, що у випадку нового радянсько-болгарського наступу грецькі території Македонії та Фракії будуть здані болгарам у четверте!

Передбачався швидкий вихід болгарської армії на узбережжя Егейського моря у Північній Греції в смузі між містами Александруполіс і Кавала, що ставило в катастрофічне становище турецькі війська на підступах до Чорноморських проток. Болгарські війська отримували можливість завдати удар у відкритий лівий фланг і тил турецьких позицій через відкритий 206-кілометровий грецько-турецький кордон, де не було значних природних перешкод. У цьому разі турецькі війська залишали свої позиції у Східній Фракії та з боями відступали до Чорноморських проток. Там остання оборона спиралася на побудовані під час Другої світової війни та після неї укріплені райони: Босфорський, Чаталджинський, Гелибольський і Дарданельський. На всіх укріпленнях побудували довготривалі вогневі точки, позиції артилерії, окопи й протитанкові перешкоди. Організований відступ турецьких військ з європейського на азійський берег Чорноморських проток не передбачався.

Залежність місцевої оборони від швидкого прибуття резервів союзників по НАТО була очевидною. Однак нерозвинутість інфраструктури та портів Північної Греції та європейської частини Туреччини унеможлилювали швидкий вихід на лінію фронту військ, що прибувають морським транспортом. Ця проблема проіснувала до самого кінця Холодної війни [25, с. 41]. Оскільки постійне розміщення в регіоні військ США було неможливим, то опрацьовувався єдиний можливий варіант швидкої доставки резервів, – морська десантна операція.

Уперше її репетиція відбулася в листопаді 1952 р. на маневрах «Long Step» в межах серії осінніх навчань НАТО. Загалом було залучено 170 бойових кораблів і до 500 літаків з США, Великої Британії, Франції, Греції та Туреччини [20, с. 20]. Союзні війська НАТО, зазначені як «сині», вибили противника (СРСР і його союзники, зазначені як «зелені») із захоплених ними позицій у Східному Середземномор'ї. Потім морські сили «синіх», в основі котрих був американський 6-й флот з двома авіаносцями, сформували конвой, котрий прийняв у портах Італії війська для десанту в зоні Чорноморських проток. На переході морем конвой піддавався атакам італійської авіації, що грала за «зелених», а також успішно прорвався крізь завісу підводних човнів «зелених». Поки 6-й флот провадив протичовнову операцію, забезпечуючи прикриття конвою, американська палубна авіація нав'язала італійцям серію повітряних боїв і завдала умовних ударів по їх берегових аеродромах. У фіналі операції висаджувався морський десант в бухті Лебідос на південь від турецького Ізміру силами 3 тис. чол. – 3-й батальон 2-го полку 2-ї дивізії морської піхоти США, французькі та італійські «коммандос», а також спеціальний загін грецької армії. Турки та італійці за годину до висадки основних сил здійснили шість диверсійних нападів на острові Доганбей. За ними послідували американці, французи і греки. Після оволодіння плацдармом на березі та організації його оборони, маневри було закінчено [20, с. 21]. Їх особливістю було те, що десант передбачався на вже захоплене радянськими військами азійське узбережжя Туреччини з метою допомоги турецькій обороні.

Сценарій маневрів був розроблений під впливом досвіду війни в Кореї: надавалася допомога туркам в утриманні плацдармів на південному узбережжі країни за аналогією з Пусанським плацдармом у Південній Кореї та висадка в тилу радянських військ за аналогією з Інчхонською десантною операцією з метою зриву їх агресії та створення умов для переходу військ НАТО в контрнаступ. Хоча радянського флоту в Середземному морі ще не було, враховувалася перспективна загроза з його боку. Так, відпрацьовувалася оборона кораблів і транспортів від атак підводних човнів і надводних рейдерів, а в районі висадки десанту – від атак торпедних катерів [2, с. 69]. Ці перспективні загрози швидко справдилися. Радянська бригада підводних човнів з'явилася в регіоні буквально через кілька років, створивши базу в Албанії. А в болгарському плануванні часів Холодної війни, як згадував у своїх мемуарах начальник штабу ВМФ Болгарії Й.Йотов, дійсно передбачалося швидке перевезення сухоходом на автомобілях з Чорного до Мармурового і Егейського морів рейдових тральщиків для розблокування Чорноморських проток перед кораблями радянського Чорноморського флоту і торпедних катерів для прикриття узбережжя, поки флот пройде протоками [9, с. 143-144]. Наявні у болгар радянські торпедні катери проекту 123К з водотоннажністю до 23 тонн можна перевезти на автомобільних причепах або залізничним транспортом.

У березні та жовтні наступного 1953 р. проводилися навчання НАТО «Rendezvous» і «Weld Fast», де відпрацьовувалася морська десантна операція у Північній Греції. Десантні загони виходили з портів Франції, Італії, а іноді з Північної Африки, біля Сицилії об'єднуючись в амфібійне з'єднання. Його охороняв американський 6-й флот [2, с. 69]. Досвід навчань демонстрував реальну здатність НАТО надати підтримку союзникам в зоні Чорноморських проток навіть шляхом проведення складних десантних операцій. У 1956 р. це підтвердили й практичні дії військ НАТО під час операції «Мушкетер» проти Єгипту.

Найбільшими та першими в серії аналогічних маневрів, що регулярно проводилися наступні 30 років, стали «Deep Water» 24-28 вересня 1957 р. Керував ними командуючий американським 6-м флотом віце-адмірал Ч.Браун. Залучалися 96 бойових кораблів, біля 200 літаків та спеціально прибулі з США морська піхота і транспортно-десантні вертольоти. Зважаючи на особливу важливість цих маневрів для оперативного планування на театрі, зупинимося на них докладно. Головною метою маневрів було відпрацювання оборони півострова Галіполі та блокування протоки Дарданели на випадок прориву радянського флоту з басейну Чорного моря. Відповідно до сценарію, противник з території Болгарії вдерся до Фракії та відтиснув турецькі війська до Галіполі.

Уранці 25 вересня флагман американського 6-го флоту крейсер «Salem» на чолі загону з 30 бойових кораблів ВМС США, Великої Британії, Франції, Італії, Греції та Туреччини увійшов до Сароської затоки на захід від протоки Дарданели. Далі йшов зведений загін з 38 десантних кораблів чотирьох країн НАТО для висадки 8 тис. морських піхотинців. Висадці передувала артилерійська й авіаційна підготовка, де взяли участь два ударних авіаносці, два крейсери, есминці, а також англійські бомбардувальники «Valiant» і «Avro Shackleton» з аеродромів на Мальті та Кіпрі. За 35 хвилин до підходу до берега першої «хвилі» десанту було завдано ядерного удару (імітація скидання літаком ядерної бомби) в 4,5 км від місця висадки в глибині суходолу. О 7 годині ранку американська морська піхота закінчила висадку й на бронетранспортерах почала просування по спустошеній

«ядерним вибухом» території на з'єднання з турецькими військами. О 8-30 ранку була застосована друга ядерна бомба в районі міста Кешан за 29 км від узбережжя. Приблизно через 15 хвилин розпочалася высадка повітряного десанту в Кешане. Завданням парашутистів було підготувати прийом вертольотного десанту. В 9-00 біля 40 вертольотів розпочали висадку в Кешані американського батальону морської піхоти. За дві години перевезли до тисячі чоловік з повним озброєнням. Їх прикривала палубна авіація з авіаносців «Randolph» і «Roosevelt». Десант мав завдання зірвати спроби противника зосередитися для протидії наступу морського десанту. В середині дня другий батальон морської піхоти був перекинутий на вертольотах для посилення плацдарму.

Така операція дійсно могла вплинути на оперативну обстановку в Чорному морі та сприяти блокуванню проток Босфор і Дарданели. Починаючи з «Deep Water» й до самого кінця Холодної війни (точніше, до навчань «Display Determination-89») командування НАТО буде планувати й відпрацьовувати висадку морського десанту в Сароській затоці на захід від Галіполійського півострова для підтримки турецької оборони Чорноморських проток. Склад військ цього десанту неодноразово мінявся. Наприклад, наступний великий десант в Сароській затоці – біля 5 тис. чол. – висаджувався восени 1961 р. на навчаннях «Checkmate». Щоб були зрозумілі масштаби цих десантів, для порівняння скажемо, що на самих крупних в історії радянського флоту навчаннях «Океан-70» в ході чотирьох десантів було загалом висаджено на берег лише 2,5 тис. морських піхотинців [8, с. 375].

У 1960-ті рр. встановилася система маневрів НАТО, що діяла до кінця Холодної війни. Один раз на два роки провадилися командно-штабні навчання ОЗС НАТО в Південній Європі «Distant Drum». Тут досліджувалися питання ведення бойових дій в умовах обмеженої війни із застосуванням ядерної зброї. Один раз на рік провадилися навчання «Dawn Patrol». На «Dawn Patrol-70» війська та сили флотів з самого початку діяли в умовах застосування озброєння масового ураження. Але в подальшому на навчаннях цієї серії опрацьовували дії військ лише в обмеженій війні без ядерної зброї або ж на початковому «доядерному» етапі великої війни. Головними маневрами НАТО на Південно-Європейському театрі вважалися щорічні «Display Determination». Зазвичай вони пов'язувалися по часу і задуму з аналогічними комплексними навчаннями НАТО на інших театрах. «Display Determination» охоплювали всю територію Південної Європи, включаючи й басейн Чорного моря, і включали в себе низку місцевих навчань. Відпрацьовували переведення військ і штабів з мирного на воєнне становище, їх вихід і розгортання в районах оперативного призначення, проведення повітряних і морських десантів з метою збільшення угруповань військ на загрозливих напрямках, а також ведення спільних бойових дій коаліційними угрупованнями. Масштаб характеризується кількістю залучених військ і сил:

- на «Display Determination-77» 25 тис. військовослужбовців, понад 250 бойових літаків та біля 100 кораблів і суден [6, с. 25];
- на «Display Determination-80» понад 30 тис. військовослужбовців, 200 бойових літаків та біля 70 кораблів і суден [4, с. 13];
- на «Display Determination-81» 22 тис. військовослужбовців, понад 250 бойових літаків та біля 100 кораблів і суден [12, с. 8].

Традиційно в них брали участь збройні сили США, Великої Британії, Франції (практично безперервно), Італії, Туреччини, Португалії та Греції (з перервою у 2-й

пол. 1970-х). Як правило, «Displey Determination» закінчувалися висадкою морського десанту біля Чорноморських проток. Наприклад, 30 вересня 1977 р. на «Displey Determination-77» зведений десант морської піхоти нараховував 5 тис. чол. [6, с. 26] На «Displey Determination-84» авіаносець «America» прикривав морський десант 3000 чол. [17, с. 72] Зазвичай в зоні Чорноморських проток висаджувалася американська, англійська, італійська й турецька морська піхота. На «Displey Determination-89» до них додалися іспанці [13, с. 15]. Береги в Сароській затоці, де відбувалися морські десанти, всю Холодну війну залишалися незмінними. Тут заборонялося будівництво, окрім автомобільних шляхів до місць вивантаження військ на пляжах. Офіційно ця місцевість вважалася заповідником, тому після Холодної війни стала курортом, популярним у мешканців Стамбулу.

Найбільш вірогідним напрямом головного удару військ Організації Варшавського Договору з Болгарії вважалася долина річки Мариця, що розділяла Грецію і Туреччину. Як зауважував в 1972 р. головнокомандуючий Об'єднаними Збройними Силами НАТО в Південній Європі американський адмірал Г.Ріверо, очікувався наступ в зоні Чорноморських проток танкових і мотострілецьких з'єднань з Болгарії за підтримки одной-двох повітряно-десантних дивізій. Співвідношення сил він оцінював як 2 до 1 на користь Варшавського Договору за чисельністю військ і 3 до 1 – за кількістю танків [27, с. 5]. У 1985 р. вважалось, що на Південно-Західному стратегічному напрямі Радянська Армія має 26 дивізій, а союзники по Варшавському Договору ще 24 [32, с. 14]. З них для наступу у Фракії могли бути застосовані 34 дивізії, тоді як греки і турки разом могли протиставити максимум 25 дивізій [24, с. 213]. Тому для їх посилення, за досвідом навчань НАТО, перекидалися до зони Чорноморських проток 82-га повітряно-десантна дивізія і 2-га дивізія морської піхоти з континентальної території США, повітряно-десантна бригада і бригада морської піхоти з Великої Британії [3, с. 29]. Крім того, на навчаннях «Displey Determination» в 1987 і 1989 рр. до Турецької Фракії перекидалися підрозділи зі складу американської 24-ї піхотної дивізії «подвійного базування» (в США і ФРН): до 1 тис. чол. і 900 одиниць бойової техніки, включаючи танки М-1 «Abrams» [30, с. 70]. Згодом було прийнято рішення побудувати на початку 1990-х рр. На південь від Кешану в районі Сароської затоки 11 складів для озброєння і бойової техніки американської 24-ї дивізії, щоб прискорити її прибуття до Фракії в разі початку війни [5, с. 562].

Військово-повітряні сили США мали не тільки право на використання аеродромів в Греції та Туреччині, але й постійно знаходились в регіоні. В Туреччині базувалася 39-та тактична авіагрупа зі складу американської 16-ї повітряної армії. На базі в турецькому Інджирліку, зазвичай, знаходилося до 20 винищувачів-бомбардувальників F-4C [1, с. 45]. У 1980-ті рр. їх замінили літаки F-16C. Їх обслуговуванням займалися фахівці 10-го загону Групи забезпечення ВПС США в Туреччині TUSLOG (штаб в Анкарі). У 1980-ті рр. США отримали право на одночасне знаходження в Туреччині до 48 літаків тактичної авіації – дві ескадрильї. Згідно з планом посилення угруповань об'єднаних ВПС НАТО в Європі передбачалася передислокація до Туреччини ще кількох авіаційних ескадрильї з США. Зокрема, в якості стратегічного резерву Головного Командування ОЗС НАТО на Південно-Європейському ТВД могли бути задіяні 7 ескадрильї винищувачів-бомбардувальників F-111 зі складу американської 3-ї повітряної армії [16, с. 54]. Також наприкінці 1980-х рр. з аеродромів в Туреччині

під час маневрів НАТО завдавали ударів звичайними бомбами по об'єктах півдня СРСР американські стратегічні бомбардувальники В-52.

Передислокація американської авіації на посилення Туреччини [16, с. 54]

день мобілізації	кількість ескадрилій винищувачів-бомбардувальників	кількість розвідувальних ескадрилій	літаки	аеродром прийому	загалом, ескадрильї / літаки	в т. ч. ядерні носії, ескадрильї / літаки
<i>в глобальній війні</i>						
День М	-	-	-	-	-	-
М+5	-	-	-	-	-	-
М+10	-	-	-	-	-	-
М+20	4	1	24 F-4E	Сиври-хісар	5 / 108	3 / 72
			24 F-4D	Чиглі		
			18 А-10	Енишехір		
			18 RF-4	Ескішехір		
			24 F-4E	Балікесір		
М+30	5	1	24 F-4E	Сиври-хісар	6 / 132	4 / 96
			24 F-4D	Чиглі		
			18 А-10	Енишехір		
			18 RF-4	Ескішехір		
			24 F-4E	Балікесір		
			24 F-4E	Акхисар		
<i>в обмеженій війні на півдні</i>						
М+30	1	-	24 F-4D	Акхисар	6 / 138	5 / 120

	1	-	24 F-4D	Баликесір		
	2	-	48 F-4E	Чиглі		
	-	1	18 RF-4	Ескішехір		
	1	-	24 F-4E	Сиври-хісар		

Це підсилення американською авіацією було необхідне, оскільки без нього авіація НАТО в регіоні швидко б зазнала поразки. Сильні ВПС і ППО в Болгарії та СРСР спричинили б важкі втрати в літаках і підготовлених екіпажах, які мали компенсувати резерви із США. Перевага Організації Варшавського Договору відмічалася вже «Capabilities Plan ACE 1957», коли в небі над Туреччиною очікували появи до 2500 радянських, болгарських і румунських літаків проти максимум 479 натівських [33, Enclosure “I”, с. 3, 4]. У 1972 р. згадуваний вище американський адмірал Г.Ріверо оцінював перевагу Варшавського Договору над НАТО в бойових літаках над зоною Чорноморських проток і Північній Греції як 3,5 до 1. При цьому він зазначав і про якісну перевагу за рахунок наявності в бойовому складі авіації країн Варшавського Договору на театрі значної кількості літаків МіГ-21 і Су-7 [27, с. 5]. В регіоні могли кинути їм виклик тільки пілоти палубної авіації з авіаносців американського 6-го флоту.

Взагалі американський 6-й флот у Середземному морі був головною реальною військовою силою, котру альянс постійно мав в регіоні від початку Холодної війни. На початку 1950-х рр. до його складу входили два авіаносці, три крейсери, два з'єднання есмінців та допоміжні сили. Згідно «Capabilities Plan ACE 1957» авіаносці повинні були надати підтримку сухопутним військам в наступному обсязі [33, Enclosure “D”, с. 12]:

період від дня початку бойових дій	кількість авіаносців	бойові вильоти літаків палубної авіації	
		на штурмовку	на повітряне прикриття
від Д до Д+4	2	52	77
від Д+4 до Д+13	2	315	130
від Д+13 до Д+30	4	1456	504

Крім цього, палубна авіація залучалася до стратегічного повітряного наступу проти території СРСР із застосуванням ядерної зброї. Перші ядерні бомби, котрі могли застосовувати літаки Р2V-3С і АJ-1, з'явилися на 6-му флоті в Середземному морі наприкінці 1951 р. Після цього флот отримав можливість завдавати окремих ядерних ударів на відстані до 600 миль – головним чином проти стратегічних об'єктів на радянському Кавказі. Хоча це були ще символічні можливості, але участь ядерної зброї 6-го флоту в стратегічному повітряному наступі проти СРСР

була погоджена Військовим комітетом НАТО вже в грудні 1952 р. Таким чином, головні сили флоту на Середземному морі мали пріоритетну підпорядкованість операціям проти СРСР в Чорноморському басейні. Враховуючи особливу цінність авіаносців, на початковому етапі війни їх позиції мали розташуватися на південь від Криту [33, Enclosure “D”, с. 16].

З-за «лінії фронту» пильно спостерігали за пересуваннями кораблів 6-го флоту. Норматив підтвердження розвідкою місця знаходження його авіаносців становив 4-6 разів на добу! Згідно «Плану дій Розвідувального управління Генерального штабу Болгарської Народної Армії при ускладненні обстановки» від 1957 р., поява авіаносців і крейсерів 6-го флоту на північ від лінії Родос – Крит вважалася ознакою підготовки американців до раптового початку війни [5, с. 49].

Бойова підготовка турецького флоту, основні сили котрого базувалися в Мармуровому морі, під впливом Першої світової війни орієнтувалися на оборону протоки Дарданели від ударів з півдня. У Чорному морі крім берегової охорони проводилися лише навчання підводних човнів. У 1951 р. відбувся розворот головних зусиль флоту на північ до Чорного моря. Головними факторами, котрі впливали на планування НАТО бойових дій в Чорному морі, були такі:

- висока ймовірність блокади протоки Босфор збройними силами країн-учасниць Організації Варшавського Договору вже у перший день війни, що призведе до перекриття єдиного шляху для ВМС країн НАТО від своїх баз до Чорного моря й назад. Крім того, для Стамбулу було важливо утримати вхід до Чорного моря відкритим, оскільки, як і в роки Першої світової війни, він залежав від транспортування вугілля з турецьких чорноморських портів; [34, с. 377]

- наявність у країн-учасниць Організації Варшавського Договору в Чорному морі розвинутої системи базування флотів і майже повна відсутність такої у НАТО. Це створювало не переборні проблеми для забезпечення морських операцій НАТО в Чорному морі;

- відсутність достатніх військово-морських сил НАТО в Чорному морі для успішної боротьби з чисельно переважаючими флотами СРСР та його союзників.

Турецький віце-адмірал Алтинкан під час зустрічі в 1952 р. з Верховним Головнокомандуючим ОЗС НАТО і майбутнім президентом США генералом Ейзенхауером оцінював бойових склад основних сил радянського Чорноморського флоту в 2 лінкори, 7 крейсерів та 16 есмінців [34, с. 377]. У 1954 р. при складанні натівського «Capabilities Plan ACE 1957» бойове ядро Чорноморського флоту оцінювалося в 2 лінкори, 9 крейсерів, 33 есмінці і 28 сторожових кораблів [33, Enclosure “D”, с. 3]. Порівнявши цю розвідувальну інформацію з відкритими сьогодні радянськими даними, можна сказати, що поінформованість НАТО була близькою до точної. На 1954 р. до складу ескадри Чорноморського флоту і 50-ї дивізії крейсерів, що були ядром надводних сил, входили понад 40 кораблів: 2 лінкори, 8 крейсерів, 18 есмінців проекту 30-біс та 12 нових сторожових кораблів [14, с. 451-452].

Щоб успішно їм протистояти, за підрахунками 1952 року було необхідним постійне знаходження в Чорному морі 19 підводних човнів. Щоб турецький флот міг впоратися з таким оперативним напруженням, загальна кількість боездатних підводних човнів у його складі мала бути не менше 38 одиниць. Щоб створити такий підводний флот, Туреччині знадобилося б 27 років! [34, с. 377] Згідно «Capabilities Plan ACE 1957» потреба в силах для дій в Чорному морі ще додатково зростає [33, Enclosure “B”, с. 3, 5]:

	Потреба для дій на радянських морських комунікаціях за розрахунками на 1954		Оперативні можливості флотів НАТО за розрахунками на 1957	
	День М	М+15	День М	М+15
Підводні човни	11	49	6	36
Торпедні катери	8	8	3	8

Як бачимо з наведених в таблиці даних, можливості значно відставали від потреби. Турецькі підводні човни могли бути розгорнуті в Чорному морі завчасно й вступити до бою практично одразу. На день М вони склали всі 6 запланованих човнів, з яких 2-3 могли знаходитися в базах. Решта 30 підводних човнів зосереджувалися в Егейському морі й направлялися до Чорного моря після дня М як тільки будуть готові до походу. Початково це були човни з Франції, Греції та Італії, але поступово їх мали замінити американські човни, як тільки вони прибудуть на театр. Передбачалося, що на 15-й день війни в Чорному морі будуть одночасно діяти 12 човнів. Окрім того, в радіолокаційному дозорі в північній частині моря будуть 2-3 човна. Ще 1-2 човна застосовувалися в якості підводних мінних загороджувачів [34, с. 6, 7]. Після проходу Босфору американські човни мали діяти, покладаючись лише на самих себе, без прикриття та забезпечення. Для заправки та поповнення запасів вони повинні були відходити назад через Босфор до Мармурового моря. Якщо внаслідок обстановки на суходутному фронті Босфор буде закритий, екіпажі американських і натівських підводних човнів у Чорному морі зобов'язувалися вести бойові дії до закінчення всіх своїх запасів, а потім затопити човни й повертатися суходолом через Туреччину [34, с. 6].

Окрім дій підводних човнів НАТО в Чорному морі планувалося проведення широкомасштабних мінно-загороджувальних операцій. Пріоритетним завданням у перші дні війни була постановка мінних загороджень для зриву морських перевезень. Для цього силами авіації мінні постановки проводилися на виходах з чорноморських портів Болгарії, Румунії та західної частини СРСР, а також в гирлі Дунаю [34, с. 7]. Результативність цих мінних постановок прямо впливала на успіх оборони Чорноморських проток [33, Enclosure "Г", с. 5]. Наступними за важливістю вважалися мінні постановки біля портів радянського узбережжя Кавказу, у Керченській протоці, на Каспійському морі та Волго-Донському каналі. Загалом передбачалося поставити в акваторії морів Південно-Європейського ТВД (переважно в Чорному морі) 750 мін з літаків та 2800 мін з кораблів і підводних човнів [33, Enclosure "В", с. 7]. Окремим завданням було мінне блокування Чорноморських проток на випадок прориву до них Радянської Армії. На Босфорі в районі Бейкоз знаходився пункт базування тральщиків, мінних та сіткових загороджувачів, склади морських мін та боно-сіткового майна. Такі само склади були в Дарданелах (в Чанаккале). У травні 1960 р. були виставлені турецькі бонові загородження на північному вході до Босфору, одразу помічені кораблями

радянського Чорноморського флоту [10, с. 351, 387]. Починаючи з начань «Display Determination-84» в цій частині Південної Європи для постановки оборонних мінних загороджень на морі активно залучалися американські стратегічні бомбардувальники В-52.

Протидія радянській морській десантній операції з захоплення Чорноморських проток планувалася лише в загальних рисах. Вважалося, що це завдання буде виконано завдяки сукупності факторів: ядерні удари по радянських портах, підводні та мінно-загороджувальні операції на Чорному морі, можливий ядерний удар по десантному загону на переході морем, підготовлена берегова оборона та швидке знищення плацдармів противника рішучими діями американсько-турецьких військ [33, Enclosure “B”, с. 11, 17]. Завдання раннього попередження про дії радянських сил в Чорному морі вирішували центри радіо- та радіотехнічної розвідки американського флоту на території Туреччини – в Синопі (так звана «позиція №137») і в селищі Анадолукаваги в протоці Босфор («12-та станція»).

Попри очікування радянського командування, в НАТО не планували перекидання загону надводних кораблів до Чорного моря на допомогу турецькому флоту. Головнокомандуючий Об'єднаних Збройних Сил НАТО на Південно-Європейському ТВД американський адмірал Г.Ріверо, відповідаючи на питання англійських офіцерів після свого виступу 12 січня 1972 р. у Королівському об'єднаному інституті досліджень оборони та безпеки, прямо стверджував: «НАТО не проявляє активності в Чорному морі саме як блок НАТО. У різний час там оперували окремі країни-учасниці НАТО. Турецькі ВМС діють в Чорному морі на постійній основі. Інші країни-учасниці блоку відправляють туди свої кораблі періодично, час від часу, за власною ініціативою та згідно з умовами конвенції Монтре... США кілька разів направляли свої кораблі в Чорне море, а також Велика Британія, Франція та Нідерланди. Це були їх власні національні рішення...» [27, с. 10] Щоправда, інші американські адмірالی не відрізнялися такою стриманістю, як Г.Ріверо. Наприклад, командує 6-м флотом адмірал А.Берк під час навчань «Checkmate II» у вересні 1961 р. у відповідь на радянські протести заявив, що військово-морські сили США увійдуть в Чорне море в будь-який момент, коли вважатимуть за необхідне, а СРСР їх не зупинить. Це сильно вплинуло на СРСР, котрий вважав будь-яку появу американського корабля в Чорному морі надзвичайною провокацією. Однак самий великий американський корабельний загін за всю Холодну війну зупинився в Стамбулі, так і не увійшовши до Чорного моря. У травні 1956 р. не з бойовою місією, а на честь Дня Турецької Республіки в Босфорі побували лінкор, авіаносець, штабний корабель і група есмінців.

Активізація присутності американського флоту в басейні Чорного моря сталася в 1980-ті рр. з прийняттям в США стратегії «прямого протиборства». Її сутність, за висловлюванням Держсекретаря Дж.Шульца, визначалася як «глобальний наступ проти комунізму на флангах радянської імперії» [15, с. 5]. Політичним прикриттям для американської присутності слугували офіційні візити до країн Чорноморського басейну – до чорноморських портів Туреччини, а також до Румунії, котра таким чином демонструвала свої суверенітет та незалежність від СРСР. У 1981, 1983, 1984, 1985 рр. відбулися візити до Румунії американських бойових кораблів з командує 6-м флотом на борту. Це було демонстрацією американське рішення про розширення зони відповідальності 6-го флоту з

Середземного моря на Чорноморський басейн. Загалом протягом 1980-1985 рр. до Констанци заходили 12 американських кораблів [26, с. 107].

Розгортання 6-го флоту в Чорному морі відбувається під кодовим найменуванням «Black Sea Ops» і носило тимчасовий характер, але відбувалося регулярно. Зокрема, в 1986 р. це було тричі, в тому числі в березні лише за шість миль від кримських берегів біля Севастополя. 18 березня СРСР направив до США дипломатичну ноту протесту з цього приводу [28, с. 141]. При цьому головними діючими особами від американського флоту виступали крейсер «Yorktown» та есмінець «Caron». Вони мали потужне ракетне озброєння для самооборони та розвинуте радіоелектронне оснащення для розвідки. Тому ця пара активно діяла в кризових регіонах Середземномор'я (Ліван, Лівія, Сирія).

Головнокомандування ВМФ СРСР розробило план протидії таким американським акціям, котрий затвердили в міністерстві оборони, Раді оборони СРСР та Центральному Комітеті КПРС. У разі нових наближень американських кораблів до радянських берегів з порушенням межі територіальних вод Чорноморський флот був повинен відтиснути порушників та супроводжувати їх від моменту входу до Чорного моря й до виходу назад у Босфор. В лютому 1988 р. крейсер «Yorktown» та есмінець «Caron» в черговий раз увійшли до Чорного моря й направилися до Криму. Вранці 18 лютого вони змінили свій курс таким чином, щоб увійти в радянські води на південний захід від Криму та пройти на схід уздовж його узбережжя. Як свідчить наступне юридичне дослідження цього інциденту, американці вважали такі дії «демонстрацією не провокаційного застосування права вільного судноплавства», оскільки не визнавали обмеження, введені СРСР біля свого узбережжя на дію Конвенції про вільне судноплавство [28, с. 140]. Радянська сторона оцінила це як порушення морського кордону СРСР з провокаційними та розвідувальними цілями. Внаслідок кількох зіткнень американські та радянські кораблі отримали деякі пошкодження, після чого «Yorktown» і «Caron» вийшли до нейтральних вод. Через кілька днів вони залишили Чорне море, проте їх місія з демонстрації прапора вважалася виконаною.

Подальше розгортання постійної військової присутності США і НАТО в басейні Чорного моря припинилося внаслідок закінчення Холодної війни. Повернулися до цього питання лише у 2014 р. після вступу до НАТО Болгарії та Румунії, а також у зв'язку з російською експансією в регіоні.

Висновки. Отже, Чорноморському регіону приділялося важливе місце в оперативно-стратегічному плануванні збройних сил США і НАТО під час Холодної війни. Протягом 1946-1967 рр. за більшістю прийнятих планів можливих воєнних дій тут передбачався так званий «південний напрям» наступу проти СРСР та його союзників. Планувалася висадка стратегічного морського десанту в басейні Чорного моря в тилу радянсько-болгарських військ, що дозволило б швидко зруйнувати південний фланг фронту в Європі та вивести з війни Болгарію та Румунію. Це мало б фатальні наслідки для становища радянських військ у Східній Європі та створювало б передумови для перенесення воєнних дій на територію СРСР або переможного припинення війни. Щоб допомогти турецькій армії утримати Чорноморські протоки та в подальшому наступати уздовж західного узбережжя Чорного моря передбачалася передислокація в цей регіон значних американських сил на початку війни.

У 1967 р. з розгортанням постійної бойової служби кораблів радянського флоту в Середземному морі оперативна ситуація змінилася. Об'єктивно військово-

морські сили НАТО в Чорному морі були вже не здатні протистояти противнику. Радянське панування в Чорноморському регіоні краще за все підтверджує той факт, що верховне головнокомандування НАТО розглядало ці води як ворожі та «чужі». До речі, і з радянської точки зору співвідношення сил між флотами в Чорному морі було 2,5 до 1 на користь Варшавського Договору [19, с. 376]. Американці планували розгорнути більш-менш успішну боротьбу в цьому басейні лише на другому-третьому етапі війни, коли буде досягнуто панування в Середземномор'ї та завдано поразки угрупованням сухопутних військ Варшавського Договору на Південно-Західному стратегічному напрямі.

Поступове наближення США і НАТО до військово-технічної переваги над СРСР наприкінці 1980-х рр. повернуло увагу до Чорноморського регіону. В інтересах ведення успішних бойових дій на ранньому етапі війни американський 6-й флот розпочав відпрацьовувати завчасне розгортання своїх сил в Чорному морі, але постійної американської присутності тут не було через вимоги конвенції Монтре. Натомість була збільшена і юридично закріплена американська присутність на території Туреччини для забезпечення наступного розгортання військ в басейні Чорного моря в разі війни.

Перспектива подальших досліджень вбачається в аналізі нових документів оперативно-стратегічного планування збройних сил США і НАТО, котрі зараз знаходяться в процесі розсекречування й надання побічного доступу.

Література

1. Балувев В. Военно-воздушные силы Турции / В.Балуев // Зарубежное военное обозрение. – М., 1976. – № 11. – С. 45-50.
2. Васильев А. Морские десантные силы / А.Васильев, Г.Жлобин, Ю.Скорород. – М. : Воениздат, 1971. – 288 с.
3. Васильченко Л. Объединенные сухопутные войска НАТО на Южно-Европейском ТВД / Л.Васильченко // Зарубежное военное обозрение. – М., 1975. – № 6. – С. 23-30.
4. Васильченко М. Маневры «Отэм Фордж-80» / М.Васильченко // Зарубежное военное обозрение. – М., 1981. – № 4. – С. 7-14.
5. Военното разузнаване и Варшавският пакт срещу НАТО. Документален сборник. Расширен вариант. – Комисия за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската Народна Армия. – Първо издание. – София, 2015. – 994 с.
6. Выборнов И. Учения НАТО «Отэм фордж-77» / И.Выборнов // Зарубежное военное обозрение. – М., 1978. – № 2. – С. 20-26.
7. Гасанлы Д. СССР – Турция: от нейтралитета к холодной войне (1939-1953) / Д. Гасанлы. – М. : «Центр пропаганды», 2008. – 663 с.
8. Доценко В. Военно-морская стратегия России / В.Доценко [и др.]. – М. : Эксмо; Terra Fantastica, 2005. – 832 с.
9. Йотов Й. Военният флот на България в годините на Студената война (1947 – 1990 г.) / Й.Йотов. – София: ЛИК, 2002. – 312 с.
10. Касатонов И. Черноморская эскадра. 1940-1961: Участие в Великой Отечественной войне. Закат эры линейных кораблей / И.Касатонов. – М. : «А2-А4», 2007. – 776 с.
11. Киреев Н. История Турции. XX век / Н.Киреев. – М. : ИВ РАН: Крафт+, 2007. – 608 с.
12. Кириллов А. Маневры Североатлантического блока «Отэм Фордж-81» / А.Кириллов, В.Викторов // Зарубежное военное обозрение. – М. 1982. – № 5. – С. 3-9.
13. Левадов Л. Маневры «Отэм фордж-89» / Л.Левадов // Зарубежное военное обозрение. – М., 1989. – № 12. – С. 13-15.
14. Российский Черноморский флот. Исторический очерк / ред. А.Клецков. – Симферополь: ДИАИПИ, 2008. – 728 с.
15. Санин А. Взгляды руководства США на возможные вооружённые конфликты / А.Санин // Зарубежное военное обозрение. – 1990. – № 11. – С. 3-9.

16. Учебное пособие по армиям НАТО. – Одесса: Штаб Краснознаменного Одесского военного округа, 1990. – 290 с.
17. Хоменский В. ВМС стран НАТО на учении «Дисплей Детерминейшн-84» / В.Хоменский // Зарубежное военное обозрение. – М., 1985. – № 2. – С. 69-72.
18. Черноморский флот России: Исторический очерк / ред. В.Комоедов. – Симферополь: Таврида, 2002. – 464 с.
19. Штаб Российского Черноморского флота (1831-2001 гг.). Исторический очерк / ред. В.Комоедов. – Симферополь : Таврида, 2002. – 376 с.
20. A big step forward: operation Longstep. (1953) All hands. The bureau of naval personnel information bulletin. United States Navy Bureau of naval personnel. U. S. 431, p. 20-21.
21. A Plan for the Employment of an Armored Corps in the Balkans: A Research Report. (1952). Fort Knox, Kansas: US Army Armored School.
22. COJOCARU, M-G. (2014) NATO si Marea Neagra. Bucuresti: Cetatea de Scaun.
23. BROWN, A. ed. (1978) Dropshot: The United States Plan for War with the Soviet Union in 1957. New York: Dial Press; Stated First Printing edition.
24. FARINGTON, H. (1989) Strategic Geography: NATO, the Warsaw Pact, and the Superpowers. London & NY: Routledge.
25. JOHNSEN, W. (1992) NATO's new front line: the growing importance of the southern tier. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
26. OLTEANU, C.; DUTU, A.; ANTIPI, C. (2005) Romania si Tratatul de la Varsovia. Istorici. Marturii. Documente. Cronologie. Bucuresti: Editura Pro Historia.
27. RIVERO, H. (1972) The defence of NATO's southern flank. Journal of the Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. 666. p. 3-10.
28. ROLPH, J. (1992) Freedom of Navigation and the Black Sea Bumping Incident: How "Innocent" Must Innocent Passage Be? Military Law Review. 135, p. 137-165.
29. ROSS, S. (1996) American war plans 1945-1950. London: Frank Cass & Co. Ltd.
30. SAINT, C. (1990) A CINC's View of Operational Art. Military Review. 9, p. 65-78.
31. SHAPE and Allied Command Europe, 1951 – 1971. Twenty years in the service of peace and security (1971). Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO.
32. Soviet Military Power (1985). Washington, DC: Government Printing Office.
33. Supreme Headquarters Allied Powers Europe, № 330/54. Capabilities Plan Allied Command Europe 1957 (1957). [Online]. – Available from: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_archives/20121128_19540701_NU_SHAPE-330-54_Capabilities_Plan_1957.pdf. [Accessed: 19th June, 2017].
34. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History (1953). Volume I. Origin and Development of SHAPE.
35. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History. 1957 (1967). Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO, 57/67.
36. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History. 1958 (1967). Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO, 58/67.
37. The current situation in Turkey. Central Intelligence Agency. ORE 50, 20 October 1947 (1947). [Online]. – Available from: http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0000256623/DOC_0000256623.pdf [Accessed: 19th June, 2017].

References

1. BALUEV, V. (1976) Voенно-vozdushnye sily Turcii. *Zarubegnoe voенное obozrenie*. 11, p. 45-50.
2. VASIL'EV, A., GLOBIN, G., SKOROHOD, U. (1971) Morskie desantnye sily. Moskva: Voenizdat.
3. VASILCHENKO, L. (1975) Ob'edinennye suhoputnye vojska NATO na Yugno-Evropejskom TVD. *Zarubegnoe voенное obozrenie*. 6, p. 23-30.
4. VASILCHENKO, M. (1981) Manevry "Otem Fordg-80". *Zarubegnoe voенное obozrenie*. 4, p. 7-14.
5. Voennoto razuznavane i Varshavskijakt pakt sreshu NATO (2015). Dokumentalen sbornik. Sofija: Komisija za razkryvane na dokumentite i za objazavane na prinadlegnost na blgarski gragdani km Dergavna sigurnost i razuznavatelните slugbyi na Blgarskata Narodna Armija.
6. VYBORNOV, I. (1978) Uchenija NATO "Otem Fordg-77". *Zarubegnoe voенное obozrenie*. 2, p. 20-26.

7. GASANLYI, D. (2008) SSSR – Turcija: ot nejtraliteta k holodnoj vojne (1939-1953). Moskva: Zentr propagandy.
8. DOTSENKO, V. et al. (2005) Voenno-morskaya strategiya Rossii. Moskva: Eksmo, Terra Fantastica.
9. JOTOV, J. (2002) Voyenniyat flot na Bylgariya v godinite na Stydenata vojna (1947 - 1990). Sofia: LIK.
10. KASATONOV, I. (2007). Chernomorskaya eskadra. 1940-1961: Uchastie v Velikoy Otechestvennoy vojne. Zakat ery lineynyh korablej. Moskva: "A2-A4".
11. KIREEV, N. (2007) Istorija Turcii. XX vek. Moskva: IB RAN, Kraft+.
12. KIRILLOV, A.; VIKTOROV, V. (1982) Manevry Severoatlanticheskogo bloka "Otem Fordg-81". *Zarubegnoe voennoe obozrenie*. 5, p. 3-9.
13. LEVADOV, L. (1989) Manevry "Otem Fordg-89". *Zarubegnoe voennoe obozrenie*. 12, p. 13-15.
14. KLETSKOV, A. ed. (2008). Rossiyskiy Chernomorskiy flot. Istoricheskiy ocherk. Simferopol': DIP.
15. SANIN, A. (1990) Vzglady SSHA na vozmognye voorugennye konflikty. *Zarubegnoe voennoe obozrenie*. 4, p. 3-9.
16. Uchebnoye posobiye po armiyam NATO (1990). Odessa: Shtab Krasnoznamenogo Odesskogo voyennogo okryga.
17. HOMENSKIY, V. (1985) VMS stran NATO na uchenii "Displey Determineshn-84". *Zarubegnoe voennoe obozrenie*. 2, p. 69-72.
18. KOMOEDOV, V. ed. (2002) Chernomorskiy flot Rossii: istoricheskiy ocherk. Simferopol': Tavrida.
19. KOMOEDOV, V. ed. (2002) Shtab Rossiyskogo Chernomorskogo flota (1831-2001). istoricheskiy ocherk. Simferopol': Tavrida.
20. A big step forward: operation Longstep. (1953) *All hands. The bureau of naval personnel information bulletin*. United States Navy Bureau of naval personnel. U. S. 431, p. 20-21.
21. A Plan for the Employment of an Armored Corps in the Balkans: A Research Report. (1952). Fort Knox, Kansas: US Army Armored School.
22. COJOCARU, M-G. (2014) *NATO si Marea Neagra. Bucuresti: Cetatea de Scaun*.
23. BROWN, A. ed. (1978) *Dropshot: The United States Plan for War with the Soviet Union in 1957*. New York: Dial Press; Stated First Printing edition.
24. FARINGTON, H. (1989) *Strategic Geography: NATO, the Warsaw Pact, and the Superpowers*. London & NY: Routledge.
25. JOHNSEN, W. (1992) *NATO's new front line: the growing importance of the southern tier*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
26. OLTEANU, C.; DUTU, A.; ANTIP, C. (2005) Romania si Tratatul de la Varsovia. Istor. Marturii. Documente. *Cronologie*. Bucuresti: Editura Pro Historia.
27. RIVERO, H. (1972) The defence of NATO's southern flank. *Journal of the Royal United Services Institute for Defence and Security Studies*. 666. p. 3-10.
28. ROLPH, J. (1992) Freedom of Navigation and the Black Sea Bumping Incident: How "Innocent" Must Innocent Passage Be? *Military Law Review*. 135, p. 137-165.
29. ROSS, S. (1996) *American war plans 1945-1950*. London: Frank Cass & Co. Ltd.
30. SAINT, C. (1990) A CINC's View of Operational Art. *Military Review*. 9, p. 65-78.
31. SHAPE and Allied Command Europe, 1951 – 1971. Twenty years in the service of peace and security (1971). *Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO*.
32. Soviet Military Power (1985). Washington, DC: Government Printing Office.
33. Supreme Headquarters Allied Powers Europe, № 330/54. Capabilities Plan Allied Command Europe 1957 (1957). [Online]. – Available from: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_archives/20121128_19540701_NU_SHAPE-330-54_Capabilities_Plan_1957.pdf. [Accessed: 19th June, 2017].
34. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History (1953). Volume I. Origin and Development of SHAPE.
35. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History. 1957 (1967). Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO, 57/67.
36. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. History. 1958 (1967). Supreme Headquarters Allied Powers Europe of NATO, 58/67.

37. The current situation in Turkey. Central Intelligence Agency. ORE 50, 20 October 1947 (1947). [Online]. – Available from: http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0000256623/DOC_0000256623.pdf [Accessed: 19th June, 2017].

Надійшла до редколегії 02.10.2017

Nikolai Saychuk, Ph.D. (history), Board member of the Ukrainian Association for American Studies.

THE BLACK SEA BASIN IN THE OPERATIONAL AND STRATEGIC PLANNING OF THE US ARMED FORCES DURING THE COLD WAR

***Abstract.** This article describes the importance of the Black Sea basin and the Black Sea Straits in the operational and strategic planning of the US Armed Forces during the Cold War. Initially the Black Sea region was considered one of the two main axis of American strategic offensive against the USSR in Europe. But in the 1960s, as a result of the deployment of the Soviet navy in the Mediterranean Sea and the overall reinforcement of the Soviet Army, the Black Sea Basin was closed to the US and NATO Armed Forces. US planners now opted for a strategic defense in the Black Sea Strait zone. Operations in the Black Sea basin were allowed only at the second or third stages of the war after achieving decisive success in the Central Europe and defeating Soviet-Bulgarian forces in the Balkans. Due to the inability of the Turkish forces to defend the Black Sea Straits by themselves, strong US reinforcements of this area were planned.*

In the early 1980s, as the US Armed Forces were approached the technical superiority over the Soviet Army in conventional weapons, the US command returned to the concept of the offensive operations in the Black Sea basin. The beginning of the development of new operational concepts begun with the regular conduct of the so-called "Black Sea Ops" – the operational patrols of the US Sixth Fleet in the Black Sea.

***Keywords:** the USA, the USSR, the Black Sea, the Black Sea Straits, NATO, Warsaw Pact.*

УДК 327 (73) «2017»

Олександр Шевчук,
доктор політичних наук, професор,
декан факультету політичних наук,
Чорноморський національний
університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ПОЗИЦІОНУВАННЯ США НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ ЗА ПРЕЗИДЕНСТВА Д. ТРАМПА: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

***Анотація.** У статті проаналізовано можливі шляхи трансформації зовнішньополітичної стратегії США за президентства Д. Трампа. Наразі зовнішньополітична доктрина нової республіканської адміністрації знаходиться у стані розробки. Зважаючи ж на практичний вимір дій адміністрації президента США Д. Трампа на міжнародній арені можна протезити формування основних вимірів та меж втілення зовнішньополітичної стратегії: 1. Протиборство з ісламським тероризмом, зокрема Ісламською державою й міжнародним тероризмом в різноманітних формах і*